

תוכן העניינים

ט	שלמי תודה
1	מבוא
5	ריבוי המפלגות בגרמניה: אתגר חדש ביחסים

שער 1

יחסים מיוחדים, 1952–1990

15	פרק 1: דור ראשון לקשרי ישראל גרמניה
15	קשרים ראשונים
27	הציבור הגרמני, השואה וישראל
33	פרק 2: במבחן איחוד גרמניה
33	טרם האיחוד
41	"השליש החסר": פתיחת הסכם השילומים?
44	גרמניה המזרחית: מעוינות לחיזור
52	מלחמת המפרץ: נקודת מפנה

שער 2

שלושה קנצלרים: צבעים שונים, עיקרון מדיני אחד,

1990–2013

59	פרק 3: הלמוט קוהל: קואליציה בצבעי שחור-צהוב, 1982–1998
61	גרמניה וישראל: בסימן תנופה
71	מעורבותו של שר החוץ קלאוס קינקל
77	חילופי שלטון בישראל
80	ביקורים הדדיים
82	עידן קוהל: חיזוק הקשרים לצד פערים בתפיסה

85	פרק 4: גרהרד שרדר: קואליציה בצבעי אדום-ירוק, 2005-1998
87	"גרמניה החדשה"
89	שר החוץ יושקה פישר
103	ביקורים הדדיים
104	מול מטוטלת פוליטית בישראל
116	תקופת שלטון השמאל: לקראת ארבעים שנה לכינון היחסים
124	פרק 5: אנגלה מרקל: קואליציות בצבעי שחור-אדום ושחור-צהוב
130	גרמניה וישראל: מאפיינים בשיח
138	הקנצלרית וישראל: ידידות אמת ודאגה כנה
142	אינטרס גרמני לאומי מנקודות מבט שונות
150	ביקורים הדדיים
156	מיסוד מפגשים בין-ממשלתיים מול פערים מדיניים מתרחבים
161	שתי קדנציות מרקל: אינטרס לאומי גרמני לצד ביקורת גוברת

שער 3

הקשרים מתהדקים אך הציבור מתרחק

167	פרק 6: בין אוסלו לאינתיפאדה – הבנות ופערים
171	האינתיפאדה השנייה וההתנתקות מעזה
182	בין לחימה לתהליך מדיני
205	פרק 7: מול איראן ושלוחותיה
205	בצל קשרי גרמניה עם העולם הערבי ועם איראן
207	איום הגרעין
208	מול איראן
215	פערים מתרחבים
219	מאבק עם חיזבאללה
221	פרק 8: מול אירופה – הקטר באיחוד האירופי ומשענת באו"ם
221	הידוק היחסים עם האיחוד האירופי
225	המשך הסיוע נוכח ביקורת גוברת על מדיניות ישראל
227	משענת מדינית: סימני התרופפות

237 פרק 9: ביטחון – הזרוע הארוכה של צה"ל
 237 לפני איחוד גרמניה
 245 רכש צוללות
 251 קפיצת מדרגה: אספקת צוללות מודרניות
 257 חילופי שלטון מול יציבות קשרי הביטחון
 268 האינטרס הלאומי הגרמני וביטחון ישראל
 274 דיאלוג אסטרטגי
 276 מאמצי תיווך לחילופי שבויים

279 פרק 10: כלכלה: משילומים ופיצויים ל-Win-Win
 280 כלכלה וזיכרון: הרחבת הסדרי הפיצויים לניצולי השואה
 290 תנופה בסחר ההדדי והחרם הערבי: שנות אוסלו
 293 קשרי מדע: החלוץ שלפני המחנה
 295 בצל האינתיפאדה השנייה
 300 זינוק בסחר ובהשקעות: קטר ההייטק
 307 בצומת שבין תעשייה למדע: גשרים נוספים

פרק 11: העבר שאינו עובר: קהילה וזיכרון לצד אנטישמיות
 318 ושנאת זרים
 לזכור בחסות הקנצלר: קהילה בהתאוששות לצד חשש גובר
 319 לאחר האיחוד
 בתמיכת שלטון השמאל: חיזוק הקהילה וטיפול הזיכרון
 326 מול תופעות השנאה
 330 משענת הקנצלרית: חיים יהודיים ומאבק באנטישמיות
 334 זיכרון השואה והיחסים המיוחדים בעידן מרקל

פרק 12: דעת הקהל – יחסים מיוחדים?
 342 השפעת האיחוד ותהליך אוסלו
 348 הציבור הגרמני והאליטה: פערים מתרחבים

פרק 13: שלושה קנצלרים: מאזן היחסים בין המדינות
 366 הממד הביטחוני האסטרטגי
 366 הממד המדיני
 371 הממד הכלכלי
 375 הממד הציבורי: בין זיכרון השואה ליחסים המיוחדים

381

אפילוג

389

ביבליוגרפיה

421

מפתח שמות

מבוא

למדתי, עבדתי והתגוררתי בגרמניה במשך כמה שנים בתקופות שונות: כסטודנט לתואר שני בשנת 1988/9 באוניברסיטת היידלברג במסגרת מלגת חילופי סטודנטים; כסגן קונסול וכממונה בקונסוליה הכללית בברלין על הקשרים עם מדינות המחוז במזרח המדינה בשנים 1991-1995, וכקונסול כללי במינכן וממונה על הקשרים עם מדינות המחוז במרכז גרמניה ובדרומה בשנים 2011-2013. חשיפתי הממושכת לגרמניה וליחסיה המורכבים והמיוחדים עם ישראל עוררה בי שאלות שחיפשתי להן תשובות באמצעות עבודת מחקר לתואר דוקטור.

ספרי הוא פרי עבודת מחקר היסטורית לתואר דוקטור שהשלמתי לפני שנים מספר ואשר נועדה לבחון את קשרי ישראל-גרמניה למן איחוד גרמניה (אוקטובר 1990) ועד לתום כהונתה של ממשלת מרקל השנייה (ספטמבר 2013), על רקע היחסים המיוחדים בין שתי המדינות וזיכרון השואה. מטרתי הייתה לבחון את הקשרים בין המדינות ולתור אחר המרכיבים הדומיננטיים במערכת יחסים זו בעקבות איחוד גרמניה וחילופי השלטון מאז. הנחת היסוד שלי הייתה שהקשרים בין המדינות תרמו לפיתוחה של מדינת ישראל ולחיוזקה בהיבטים שונים, כולל בקשרים עם האיחוד האירופי. ואכן, מצאתי שמאיחוד גרמניה ב-1990 התהדקו קשרים אלה הן בעת שלטון ממשלות ימין הן בעת שלטון ממשלות שמאל בגרמניה ובישראל, למרות חילוקי דעות מדיניים בהתמודדות עם האתגרים הגיאוגרפיים-פוליטיים האזוריים, ומגמה שלילית ביחס לישראל בדעת הקהל בגרמניה.

הקשרים בין המדינות נבחנים בספר בעיקר בהיבטים המדיניים, הביטחוני והכלכלי נוכח תמורות בדעת הקהל ושינויים ואתגרים בסביבתן הגיאוגרפית והאסטרטגית של שתי המדינות. קריסת ברית המועצות ושינויים בסדר הגלובלי מאפיינים את התקופה הנידונה בספר. לצד אלה בולטים בתקופה זו תהליכי הרחבת האיחוד באירופה, תמורות פוליטיות בישראל, עליות וירידות ביחסים עם הפלסטינים, התחזקות איום הגרעין האיראני וכן זעזועים פוליטיים, צבאיים וחברתיים במזרח התיכון בדמות "האביב הערבי" ומלחמת האזרחים בסוריה.

היחסים המיוחדים בין ישראל לגרמניה (המערבית בעבר, והמאוחדת בהווה) התפתחו מתחילת שנות החמישים בתהליך מסובך, ארוך ורווי רגישויות על רקע השואה. הפיצול לשתי גרמניות – הקומוניסטית במזרח, בחסות ברית המועצות והליברלית במערב, בחסות מעצמות המערב – תרם ליחס שונה בכל אחת מהן לעבר הטרגי ולקשר עם ישראל. תפיסת העולם של גרמניה המזרחית (הרפובליקה הדמוקרטית של גרמניה) התבססה על לידתה מחדש של האומה שמורשת הרייך השלישי לא הייתה חלק מעברה ומזהותה. על כן היא לא נשאה, לפי תפיסתה, באשמה לשואת היהודים. יותר מכך, היא הייתה עוינת לישראל ותמכה, מורלית וחומרית, באויביה. גרמניה המערבית (הרפובליקה הפדרלית של גרמניה), לעומת זאת, קיבלה על עצמה אחריות היסטורית לשואת היהודים, כוננה יחסים עם מדינת ישראל (1965) שהתחזקו בהדרגה והעניקה לה שילומים לקליטת הניצולים ויותר מכך: פיצויים ישירים לניצולי השואה, שהיא ממשיכה להעביר גם בעת כתיבת הספר. איחוד גרמניה בשנת 1990 שם קץ למצב דואלי זה. הוא סיים את מה שנחשב עונש שהוטל על גרמניה עקב פשעי המלחמה והציב סימן שאלה על המשך התפתחות היחסים בין ישראל לגרמניה.

הקשרים בין המדינות נבחנים בספר גם על רקע תהליכי איחוד גרמניה ושינויים גיאופוליטיים שאירעו באירופה, אתגרים בקשר הטרנס-אטלנטי וברמה הגלובלית ושינויים הדרגתיים בהתנהגותה הבין-לאומית של גרמניה, למשל כמעורבותה הצבאית הגוברת באזורי סכסוך באירופה, באסיה ובמזרח התיכון.

סוגיית דעת הקהל היא אחת מהשאלות על טיב הקשר לאור גורמים מספר ובהם איחוד שתי הגרמניות, חילופי הדורות בגרמניה, ההתרחקות בזמן מהשואה, תפקידה המרכזי של גרמניה באיחוד האירופי, שינויים דמוגרפיים ופוליטיים פנימיים שעברו עליה בעקבות כניסת מהגרים מוסלמים והתחזקות המחנה הפוליטי השמאלי – הירוקים ומפלגת השמאל – בתקופה הנבחנת.

הספר עונה על חסר מחקרי בסוגיית הקשרים בין ישראל לגרמניה לאחר איחוד גרמניה, כאשר כמעט אין מחקרים היסטוריים מקיפים שעוסקים בכך בתקופה הנבחנת כאן. חסרים עדיין מחקרים מקיפים על השפעת היחסים המיוחדים על מדינת ישראל בתחומים חיוניים בעקבות איחוד גרמניה, במיוחד על רקע מעמדה המרכזי של גרמניה ביחסי ישראל עם האיחוד האירופי.

חוקרים מספר בדקו בתקופה זו היבטים מסוימים בקשרים שבין שתי המדינות. לילי גרדנר-פלדמן טיפלה בנושא בעיקר מנקודת המבט הגרמנית על "היחסים המיוחדים" שבין גרמניה לישראל והשוותה אותם ליחסי גרמניה עם

צרפת, פולין וצ'כוסלובקיה במסגרת מדיניות פיוס גרמנית.¹ מרקוס ויינגרדט פרסם ב-2002 מחקר מקיף על התפתחות הקשרים בין המדינות מ-1949 עד תחילת 2001 על רקע מדיניות החוץ של גרמניה במזרח התיכון.² ראוי לציין ספרם של מיריאל אסבורג ויאן בוסה על מדיניות החוץ של גרמניה שפורסם ב-2011, ובו מוקדש פרק למדיניות הגרמנית כלפי ישראל.³ משה צימרמן, עודד היילברונר ומיכאל וולפסון בחנו את התפתחות הקשרים בין ישראל לגרמניה בהיבטים שונים לאור השואה והשפעותיה על שני העמים.⁴ בפרסומיהם ניתן ביטוי לתוצאות סקרי דעת קהל בשתי המדינות. לאחרונה יצאו לאור שני ספרים בנושא זה הראויים לתשומת לב: לורנה דה ויטה מאוניברסיטת אוטרקט פרסמה ב-2020 ספר הבוחן את התפתחות היחסים בין ישראל ובין גרמניה בין השנים 1949–1969, על רקע מעמדה המיוחד של גרמניה באירופה ושל המזרח התיכון כנקודת חיכוך בין המעצמות.⁵ בשנה זו פרסם גם דניאל מרווצקי ספר הבוחן את התהוות היחסים בין שתי המדינות מ-1952 ועד ימינו בעין ביקורתית עם חשיפת מסמכים חדשים מהשנים הרלוונטיות בארכיון משרד החוץ הגרמני.⁶ ספרים ומאמרים נוספים על היחסים בין המדינות בתקופה הנבחנת פרסמו גם סימון הייל, אנגליקה טים, גיזלה דקס, השגרירים לשעבר בגרמניה אבי פרימור ושמעון שטיין, וכן יצאו לאור שני ספרים שכתב העיתונאי אלדר

- 1 Lily Gardner Feldman, *Germany's Foreign Policy of Reconciliation: From Enmity to Amity*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2012
- 2 Markus Weingardt, *Deutsche Israel- und Nahostpolitik: Die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Frankfurt a. M.: Campus Verlag, 2002
- 3 Muriel Asseburg and Jan Busse, *Deutsche Außenpolitik*, Berlin: Springer-Verlag, 2011. ראו גם: Muriel Asseburg, "Deutschlands Politik gegenüber Israel", [n.d.]. Retrieved on 10.11.2019 from https://link.springer.com/chapter10.1007/978-3-531-93024-4_29, pp. 693–716
- 4 משה צימרמן ועודד היילברונר, **יחסי ישראל גרמניה, ירושלים: מאגנס**, Moshe Zimmermann, "Facelift", *Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte*, 1993. Retrieved on 22.1.2020 from https://en-humanities.tau.ac.il/sites/humanities_en.tau.ac.il/files/media_server/minerva/TAJB_2013_Zimmermann.pdf; Michael Wolffsohn, *Israel: Geschichte, Politik, Gesellschaft, Wirtschaft* (7. Auflage), Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007
- 5 Lorena De Vita, *German-Israeli Relations, 1949–69*, Manchester: Manchester University Press, 2020
- 6 Daniel Marwecki, *Germany and Israel: Whitewashing and Statebuilding*, New York: Oxford University Press, 2020

בק הבוחנים בעיקר את עידן מרקל. אולם המספר הדל יחסית של מחקרים שבחנו תקופה זו בולט על רקע שפע ספרים ומאמרים שנכתבו על התקופה שסביב החתימה על הסכם השילומים, כינון היחסים בין המדינות והתפתחות הקשרים מאז ועד איחוד גרמניה. ההיקף המוגבל של המחקר על התקופה האקטואלית קשור ודאי גם באתגר המיוחד העומד לפני החוקר שבא לבחון היסטוריה בת־זמננו. הספרים והמאמרים שהתפרסמו עד איחוד גרמניה סייעו לי לבחון את התקופה שהחלה באיחוד גרמניה, ושימשו כבסיס להנחות היסוד בספר.

לרשותו של ההיסטוריון עומד תיעוד אותנטי של התקופה הנבחנת. היעדר מסמכי ארכיון הוא אתגר בכתיבת היסטוריה בת זמננו. התבססתי במידה רבה על פרסומים מדיניים גלויים ובהם הודעות רשמיות לתקשורת, פרסומי משרדים ממשלתיים, כתבות ומאמרים בתקשורת הכתובה והמשודרת בשתי המדינות וכן על חומר ארכיוני נגיש. אולם התרומה הייחודית והחשובה ביותר של המחקר והספר היא בראיונות שקיימתי בישראל ובגרמניה עם מעצבי מדיניות ואישים שהשפיעו או שהיו עדים ישירים לאופן ניהול ופיתוח הקשרים בין המדינות בתקופה הנבחנת. השתמשתי לשם כך בשיטות הנהוגות כיום במסגרת מחקרי היסטוריה בת זמננו והיסטוריה בעל פה (Oral History).⁷

קיימתי יותר מארבעים ראיונות עם אישים בגרמניה ובישראל אשר היו מעורבים אישית בפיתוח הקשרים בין המדינות. ראיונות אלה עומדים במקור הספר ועליהם בעיקר התבסס המחקר המוצג כאן. כדי לשמור על אותנטיות התיעוד העדפתי על פי רוב לצטט את דברי המרואיינים במקום לסכם את דבריהם. הציטוטים ארוכים לעתים, אולם כך אפשר להעביר לצד התכנים גם את רוח הדברים כפי שבחר כל מרואיין לבטאם. ראוי עוד להבהיר כי כאיש משרד החוץ נמנעתי במודע מפולמוס שאולי התבקש לאור טענות שהעלו המרואיינים ומלכפות את דעותי על תיאור האירועים. הצירוף וההצלבה בין המידע שדווח בתקשורת או שהופיע בפרסומים פומביים ובין המידע הפנימי

7 Dorothee Wierling, "Oral History", Michael Maurer (ed.), *Aufriss der Historischen Wissenschaften (Neue Themen und Methoden der Geschichtswissenschaft, Bd. 7)*, Stuttgart: Reclam, 2003, pp. 81–151; Paul Thompson and Joanna Bornat, *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford: Oxford University Press, 2017; Alistair Thomson, "Four Paradigm Transformations in Oral History", *The Oral History Review* 34, 1 (2007), pp. 49–71; Eldad Ben Aharon, "Doing Oral History with the Israeli Elite and the Question of Methodology in International Relations Research", *The Oral History Review*, 47, 1 (2020), pp. 3–25

שנמסר מנקודת מבט אישית בראיונות הרבים, מספק לקורא מבט מתכלל ורחב על התפתחות הקשרים בין הממשלות ובין המדינות על רקע האירועים שעיצבו את אזורנו והשפיעו על היחסים הבין-לאומיים. עם זאת נאלצתי להשמיט מן הספר נושאים ותכנים מסוימים עקב הוראות החלות על עובדי המדינה בתחומי סיווג וביטחון המידע.

הספר אינו עוסק בסוגיות שעלו בשנים האחרונות, מאז 2013, במסגרת היחסים בין המדינות או בתופעות שהשליכו על יחסים אלה. התחזקות הימין הפוליטי בגרמניה בשנים אלה, שביטויה בעליית מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה (AfD), נמצאת מחוץ לטווח הזמן של האירועים הנידונים בספר, אולם היא נזכרת במקומות רלוונטיים. כמו כן הספר נוגע בשולי תופעת האנטישמיות לגוניה בגרמניה, ואין הוא בוחן את יחסה של התקשורת הגרמנית לישראל והשפעתה על דעת הקהל הגרמנית. אלה נושאים בעלי משקל הראויים לבחינה נפרדת. למען הסדר ספק אציין עוד כי משמעות הביטוי "אינטרס ישראלי" אינו חופף במופעי בספר למשמעות הביטוי "האינטרס הלאומי הגרמני". השימוש בביטוי "אינטרס ישראלי" נועד לציין את תפיסתה של ממשלת ישראל בהקשר מסוים בזמן או את האופן שבו השתמשו המרואיינים בביטוי.

ריבוי המפלגות בגרמניה: אתגר חדש ביחסים

למן הקמת הרפובליקה הפדרלית של מערב גרמניה ב-1949 פעלו בה שתי מפלגות גדולות ומפלגה שלישית קטנה מהן. בצד ימין פעלו מפלגת האיחוד הנוצרית דמוקרטית והאיחוד הנוצרי-סוציאלי הבווארי, ומשמאל להן המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, והשלטון עבר ביניהן. לצדן התחרתה על אהדת הציבור המפלגה הליברלית הקטנה, ששימשה כלשון המאזניים ביניהן והשתתפה בשלטון עם האחת או עם השנייה לסירוגין. מצב זה השתנה עם הופעתה של מפלגת הירוקים בשנות השמונים, התחזקותה והצטרפותה לקואליציה עם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית ב-1998. עד שהופיעה התבססו היחסים בין ישראל לגרמניה על תמיכתן המסורתית של שלוש המפלגות הללו בישראל ועל מסורת היחסים המיוחדים בין המדינות.

עלייתן של מפלגות חדשות בגרמניה שהחלה בשנות השמונים הציבה אתגר חדש ליחסים עם ישראל עקב הפער האידיאולוגי בינן ובין המפלגות המסורתיות וסימן השאלה על עמדתן בנושא היחסים המיוחדים. מפלגת הירוקים התייצבה במפה הפוליטית משמאל למפלגה הסוציאל-דמוקרטית, ולאחר איחוד גרמניה התייצבה מפלגת השמאל (Linke), יורשת המפלגה הקומוניסטית המזרח גרמנית,

שמאלה ממנה. ב־6 בפברואר 2013 הוקמה מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה, שהתייצבה מימין למפלגה הנוצרית דמוקרטית. מפלגה זו התחזקה מאוד בשנים האחרונות והצליחה להיכנס לפרלמנט הגרמני בבחירות 2017. נוסף על אלה הופיעו לאורך השנים מפלגות שמאל או ימין רדיקלי קטנות, בדרך כלל בגוני חום (ניאון-אציות). מפלגות אלה לא עברו את אחוז החסימה הגבוה יחסית בבחירות הכלליות בגרמניה (חמישה אחוזים), אולם הן אתגרו את המפלגות בבחירות במחוזות או בערים שונות, והצליחו להיבחר לבתי הנבחרים בהם. יחסן של מפלגות אלה כלפי ישראל הוא בדרך כלל שלילי, לעתים עד כדי שלילת זכות קיומה. ראוי להזכיר גם את מפלגת הפיראטים, שנוסדה ב־2006 והצליחה להכניס כמה נציגים לפרלמנט האירופי. היא אינה ממקמת את עצמה מבחינה אידיאולוגית על הקשת שמאל-ימין ובפרלמנט היא התקרבה לירוקים.

מפלגת הירוקים

מפלגת הירוקים, השותפה הקואליציונית הזוטרה של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בשלטון כאשר בראשה עמד סגן הקנצלר ושר החוץ יושקה פישר, היא מפלגה צעירה יחסית בנוף הפוליטי בגרמניה. היא נוסדה בינואר 1980 על ידי קבוצה של פעילי איכות סביבה ופעילי שלום כדי לספק בסיס פרלמנטרי למאות תנועות חוץ פרלמנטריות שונות שפעלו בנושאים אלה בגרמניה. מצע המפלגה הראשון התמקד בשאלות זיהום הסביבה, פסילת השימוש באנרגיה גרעינית, התנגדות לתפיסה המיליטריסטית של נאט"ו כפי שזו נתפסה (בעיקר נגד הצבת טילי שיוט גרעיניים וטילים בליסטיים מסוג "פרשינג" על אדמת גרמניה) ותמיכה בבלימת פגיעות בסביבה ובחברה עקב תיעוש מוגבר. עם חברי המפלגה הבולטים נמנו יושקה פישר, לימים שר החוץ, ודניאל כהן-בנדיט, ממנהיגי מרד הסטודנטים ב־1968.

עקרונות המפלגה כונו "ארבעה עמודים": תבונה אקולוגית, צדק חברתי, דמוקרטיה שורשית (עממית) ואי־אלימות. בהמשך נוספו עליהם פציפיזם, זכויות מהגרים, לגליזציה של סמים קלים ותמיכה במרי אזרחי נגד נשק גרעיני ואנרגיה גרעינית.

הצלחתה הפוליטית של המפלגה קטעה את האיזון הדו־מפלגתי בפרלמנט הגרמני בין המפלגה הסוציאל-דמוקרטית למפלגה הנוצרית דמוקרטית ואילו המפלגה הליברלית שימשה, כאמור, כלשון המאזניים והצטרפה לקואליציה עם הצד שזכה ברוב בבחירות. לאחר איחור גרמניה התאחדה מפלגת הירוקים

עם מפלגה צעירה אחרת (Bündnis 90) בעלת מצע דומה,⁸ ובבחירות 1998 השתלבה המפלגה המאוחדת בקואליציית השלטון עם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, והמשיכה עמה לעוד קדנציה בשלטון לאחר ניצחון נוסף בבחירות שהתקיימו ב-2002 ועד כישלוןן בבחירות 2005.

מצעה של המפלגה והבסיס האלקטורלי שלה יצרו פוטנציאל למתחים קואליציוניים שאכן פרצו בשנות השלטון המשותף עם הסוציאל-דמוקרטים. כך היה למשל ב-1999, כאשר נדרשה תמיכת המפלגה בהשתתפות כוחות גרמנים במסגרת נאט"ו במלחמת קוסובו. הוויכוח הזה גרם להתפטרות כמה חברי מפלגה אשר לא הסכימו לכך. כך היה גם בוויכוח שהתנהל בפרלמנט ובציבור הגרמני ב-2001 על שיגור חיילים גרמנים לאפגניסטאן. ארבעה חברי פרלמנט ממפלגת הירוקים הצביעו נגד ההצעה ופעילים רדיקלים פציפיסטים אף תקפו חברי פרלמנט ירוקים שהצביעו בעדה והשליכו עליהם רוטב עגבניות, ביצים ויוגורט.

אין זה מפתיע שעמדת חברי המפלגה הייתה ביקורתית ולעתים ביקורתית מאוד על מדיניותה של ישראל בשנות השמונים, על רקע אירועי מלחמת לבנון הראשונה, לאחר מכן האינתיפאדה הראשונה שפרצה בשטחים ב-1987 ומאוחר יותר ההיערכות למלחמת המפרץ הראשונה ב-1990. בישראל נחשבה מפלגת הירוקים מפלגה אנטי-ישראלית. לתדמית זו תרם במידה רבה ראש המפלגה בפועל בפרלמנט הגרמני, הנס-כריסטיאן שטרבלה. הוא התבטא במהלך ביקור של משלחת הבונדסטג בישראל באופן שהשתמע ממנו כאילו כל עוד לא תסכים ישראל להקמת מדינה פלסטינית, היא עצמה אשמה בירי הטילים עליה מעיראק. שטרבלה נאלץ להתפטר מן המפלגה בהמשך גם על רקע התבטאותו זו.

השינוי ביחסה של המפלגה לישראל החל בעקבות מתקפת הטילים העיראקית על ערי ישראל בתחילת 1991 ולאור הגילויים על מעורבותם של מפעלים גרמניים באספקת אמצעי לחימה ובעיקר חומרים לייצור גז רעיל לצבא עיראק. שר החוץ לעתיד, יושקה פישר, היה אז בהנהגת המפלגה במדינת מחוז הסן שבה נבט השינוי. בריאיון עמו הוא התייחס לכך ולקשר, לפי תפיסתו, בין אנטישמיות לאנטי-ציונות:

8 "ברית 90" נוצרה בין שלוש קבוצות לא קומוניסטיות במזרח גרמניה ב-1990. נכללו בה הפורום החדש (Neues Forum), דמוקרטיה עכשיו (Demokratie jetzt) והיוזמה לשלום ולזכויות אדם (Initiative Frieden und Menschenrechte). היא זכתה ב-2.9 אחוזים מן הקולות בבחירות לפרלמנט המזרח גרמני ב-1990, ובבחירות הראשונות הכלל גרמניות היא הצטרפה למפלגת הירוקים המזרח גרמנית, והן יצרו יחד את מפלגת הירוקים/ברית 90.

יש ביקורת שמאלית נגד ישראל שהיא גם "אנטי־ציונית". במציאות, אם נתבונן היטב, מדובר בסוגיית זכות הקיום של ישראל. אלה ההשלכות של העמדה האנטי־ציונית. בסופו של דבר זה קשור באנטישמיות, ולדעתי ראוי לשלול את שני ההיבטים. הירוקים עברו את התהליך הזה. זה היה חשוב מאוד ולא קל, אך זו הייתה התוצאה. יש לכך חשיבות רבה [...] בפרנקפורט היו למשל דניאל כהן בנדיט, מיכה ברומליק, ולהם היה תפקיד חשוב [בתהליך מול ישראל]. בשיאה של מלחמת המפרץ ובעת פגיעת טילי עיראק בישראל קיימנו את יום כינוס המפלגה בהסן. ברומליק איים בהתפטרות אם משתתפי הכינוס לא יתמכו בהחלטה לספק סוללות הגנה של טילי פטרויט לישראל. זה היה עוד לפני שהממשלה החליטה לספק את הסוללות ביום ראשון. אנו החלטנו בעד בשבת, יום אחד לפני [החלטה הממשלה]. אולם זו לא הייתה אז הנהגת הירוקים, אלא של הירוקים של הסן.⁹

ביקור משלחת חברי פרלמנט מטעם המפלגה בישראל ב־1995 השלים כנראה את התפנית ביחסה של המפלגה לישראל, כפי שציינה בריאיון קרסטין מולר, מראשיה אז:

הפעם הראשונה שעסקתי בכך באופן ביקורתי הייתה כאשר ב־1995 יושקה פישר ואני כראש הסיעה, החלטנו לקיים ביקור של הירוקים בישראל. להתרשמותי הייתה זו תפנית בעמדה הפוליטית כלפי ישראל. האם היו הירוקים ביקורתיים כלפיה? הירוקים תמכו תמיד בכך שהפלסטינים יקבלו מדינה משלהם. כלומר עמדת הירוקים הייתה כבר אז פתרון שתי מדינות. העמדה התפתחה תחת אוסלו, והיא היום עמדת הקהילייה הבינ־לאומית. אם כן, לא אגיד שהיינו ביקורתיים במיוחד כלפי ישראל, לא יותר מכל השמאל בגרמניה.¹⁰

אבי פרימור דיווח על חששותיו מפני עמדת מפלגת הירוקים לקראת כניסתו לתפקיד בגרמניה ב־1994 ועל השינוי החיובי שחל בהמשך, להתרשמותו:

לתפיסתם [של הירוקים] צריכים היו הפלסטינים החלשים להיות הטובים והישראליים הרעים. ידעתי שתפיסה זו היא פשוטה מכדי לשמש מודל לדיון כלשהו, אולם זכרתי שהמפלגה ביקורתית מאוד על ישראל, עקשנית וצדקנית בטיעוניה, ובמובן זה גם שופעת דעות קדומות שמונעות מראש חילופי דעות. אולם אז ישבתי מול יושקה פישר, דובר המפלגה בבונדסטג. פישר

9 ריאיון עם יושקה פישר, 1.10.2017.

10 ריאיון עם קרסטין מולר, 22.5.2018.

ביקר בישראל כמה פעמים בשנים האחרונות גם עם נושאי תפקידים אחרים במפלגתו. להתרשמותי הוא בעל רגישות מדהימה לבעיות של מדינתנו, ויודע גם להזדהות עם יחסם של היהודים לעברם. הנכונות המתחזקת של הירוקים לדיאלוג ודאי הייתה קשורה במידה רבה לשינוי הפוליטי שהתרחש בישראל ב־1992, כאשר מפלגת העבודה שבה לשלטון, אולם זה רק היבט אחד. ישראל השתנתה וגם הירוקים. במקום ללמד אותנו שיעור כפי שעשו בעבר, הם מפגינים הבנה ואפילו סולידריות. כך היה גם המפגש שהתקיים בביתי בין פישר ובין נציג אש"ף בגרמניה, עבדאללה פרנג'י, סימן לנכונות לבחון את המצב במזרח התיכון באופן יותר כולל ומובחן מהאופן שבו הביטו על המצב במהלך שנות השמונים.¹¹

אפשר לקבוע במידה רבה של ודאות שמנהיג המפלגה הירוקה, יושקה פישר, תרם יותר מכל אדם אחר לשינוי החיובי בקו הביקורתי שביטאה עד אז מפלגתו הצעירה כלפי ישראל. השינוי בא לידי ביטוי פורמלי גם במצעה של המפלגה לקראת בחירות 2002 במסגרת מחויבותה לכיטחון ישראל בגבולות בטוחים לצד התחייבות ליחסים המיוחדים עמה.¹²

המפלגה הליברלית (FDP): אפיזודת יורגן מולמן

המפלגה הליברלית נחשבת למפלגת מרכז בגרמניה ובמשך עשרות שנים, עד עליית מפלגת הירוקים בתחילת שנות התשעים, שימשה כגורם מאזן וכשותף קואליציוני פוטנציאלי יחיד לשתי המפלגות הגדולות, הנוצרים־דמוקרטים והסוציאלי־דמוקרטים. אין פלא, אם כך, שרבים בקהילה היהודית נמנו עם תומכיה הנאמנים לאורך השנים ובהם גם ראש ועד הקהילות היהודיות, איגנץ בוביס, שנותר נאמן לה גם כאשר המפלגה יצאה לאופוזיציה ב־1998. על כן גדולה הייתה הפתעת הקהילה היהודית ותומכי המפלגה היהודים כאשר יורגן מולמן, סגן ראש המפלגה באופוזיציה, השמיע ב־2002 ביקורת פומבית לא אופיינית בגרמניה על ראש הממשלה אז, אריאל שרון, מדינת ישראל ומישל פרידמן, חבר בכיר בקהילה היהודית; במובלע השתמע כאילו דיבר גם נגד הקהילה היהודית כולה. זה נתפס אז כמתקפה אנטישמית ואנטי־ישראלית,

11 Avi Primor, "...mit Ausnahme Deutschlands". Als Botschafter Israels in Bonn, Berlin: Ullstein, 1997, p. 195

12 Bündnis 90/Die Grünen, "Die Zukunft ist grün: Grundsatzprogramm von Bündnis 90/Die Grünen", 3.2002, p. 151. Retrieved on 7.4.2023 from <https://cms.gruene.de/uploads/documents/Grundsatzprogramm-2002.pdf>

שנועדה להשיג תמיכת בוחרים נוספים בבחירות הכלליות המתקרבות. הלמוט קוניגסהאוס, חבר המפלגה הליברלית, אשר שימש בעת כתיבת המחקר כנשיא אגודת הידידות גרמניה-ישראל, ביטא את התרשמותו מפרשת מולמן:

התרשמותי אז וכעת היא שמולמן רצה לרכב על גל של ביקורת נגד ישראל [על רקע אירועי ההתקוממות בשטחים] כדי לזכות בעוד תמיכה בקרב מצביעי ימין. אז עוד לא היה ביטוי לביקורת הצבועה בצבעי האסלאם, כפי שזו קיימת היום בגרמניה. אם כן, באופן בסיסי זה היה לגמרי אופורטוניסטי עקב הפופולריות אז של הדיון במתיחת קו על ההיסטוריה, ועם זה אפשר היה אולי להרוויח כמה קולות. הוא טעה לגמרי היות והאווירה אז הייתה שונה ממה שהוא הניח. אני סבור שבמפלגה הליברלית כיום הוא לא היה יכול לעשות זאת. המפלגה הליברלית כיום היא אחרת. למעשה, גם אז זה לא הצליח. מולמן ניתקל באופן ברור בהתנגדות חברי מפלגתו לתכנים שביטא וגם לעצם מימון הרפסתם לצורך הפצתם כדפי תעמולת בחירות.¹³

הקנצלר שרדר ושר החוץ פישר מתחו על מולמן ביקורת נוקבת עקב העמדה שביטא נגד ראש ממשלת ישראל אריאל שרון וסגן יושב ראש הקהילה היהודית בגרמניה מישל פרידמן.¹⁴ הנהגתה הרשמית של המפלגה תמכה עם זאת בישראל בתקופת האלימות בשטחים ועל רקע חידוד הביקורת בגרמניה על מדיניות ישראל.

הביקורת על מולמן באה לידי ביטוי גם במפלגתו הליברלית, אולם הוא נשאר בהנהגתה עד הבחירות שבהן היא כשלה, בשנת 2002. לאור התוצאה הצנועה של המפלגה בבחירות ועל רקע הפצת חומר התעמולה נגד ראש הממשלה שרון ומישל פרידמן נאלץ מולמן, בלחץ חברי מפלגתו, לפרוש מתפקידו בהנהגה וכעבור כמה שנים הוא צנח ממטוס בתאונת ספורט טרגית אל מותו עקב תקלה במצנחו אשר לא נפתח (יש הסבורים שהייתה זו התאבדות).

13 ריאיון עם הלמוט קוניגסהאוס, 10.4.2018. הלמוט קוניגסהאוס שימש כחבר הפרלמנט הגרמני מטעם המפלגה הליברלית סניף ברלין, בין השנים 2004–2010. מ־2009 היה חבר בוועדת ההגנה וב־2010 התפטר מחברותו בפרלמנט כדי לשמש כמפקח מטעמו על הצבא. בין 2002–2003 היה יושב ראש אגודת ידידי האוניברסיטה העברית בברלין ומ־2015 הוא משמש כיושב ראש אגודת הידידות עם ישראל (DIG, Deutsch-) (Israelische Gesellschaft).

14 Spiegel Online, "Heiße Wahlkampfphase: Möllemann stänkert wieder gegen Friedman", 17.9.2002. Retrieved on 18.1.2020 from <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/heisse-wahlkampfphase-moellemann-staenkert-wieder-gegen-friedman-a-214341.html>

מפלגת השמאל (Linke)

תקופת הקנצלר שרדר התאפיינה בהתחזקותה של מפלגת השמאל הגרמנית, יורשת מפלגת השלטון במזרח גרמניה (מפלגת האיחוד הסוציאליסטי של גרמניה, SED), אשר התאחדה עם פליטי קבוצות שמאל מאוכזבות במערב. המפלגה המאוחדת הצליחה לגייס מספר הולך וגדל של קולות מאוכזבים מכישלון מדיניות הרווחה הגרמנית. אנשי מפלגת השמאל מותחים ביקורת על ישראל באופן מסורתי. ביקורת זו בעיקר, ודווקא באגף המערבי שלה, הייתה לעתים ארסית עד כדי שלילת לגיטימיות קיומה של מדינת ישראל.¹⁵ מגמה זו רוסנה בהמשך בהשפעתם של גורמים פרגמטיים יותר בקרב המפלגה, ובהם יושב הראש שלה, גרגור גיזי, מזרח גרמני ממוצא יהודי. השינויים במצע המפלגה במשך השנים הביאו למחויבותה לזכות הקיום של מדינת ישראל לצד דרישה להקמת מדינה פלסטינית.¹⁶

במהלך העשור הראשון של שנות האלפיים חל מפנה בעמדת המפלגה כלפי ישראל בעקבות שני אירועים שאינם קשורים ישירות לישראל. האירוע הראשון היה מתקפת הטרור על המגדלים התאומים בניו יורק ב-11 ספטמבר 2001, שבעקבותיו חל שינוי בשיח האירופי על בעיות גלובליות רחופות. חלק מכוחות הימין הפופוליסטי צמצמו מאפיינים אנטישמיים שהיו קיימים קודם בשיח שלהם, ככל שהלכו וחידרו את דחיית האסלאם. במקביל הם הפגינו סימפטיה לתפיסות הימין בישראל. אולם דחיית האסלאם החלה לתת אותותיה גם במחנה השמאל. להבחנה הקלאסית בין ימין לשמאל נדרש כעת עיצוב מחדש. האירוע השני שהשפיע על עיצוב היחס של המפלגה כלפי ישראל היה האיחוד ב-2007 בין מפלגת הסוציאליזם הדמוקרטי (PDS, Partei des Demokratischen Sozialismus) ובין "ארגון וצדק חברתי – החלופה בבחירות" (Arbeit & soziale Gerechtigkeit – Die Wahlalternative WASG), שתוצאתו הייתה הקמת מפלגת השמאל "די לינקה". מאז ובמהלך הקדנציה השנייה של מרקל התקדם במפלגה תהליך הטמעת עקרון היחסים המיוחדים עם ישראל בהשפעת יושב ראש המפלגה גרגור גיזי והשותפים לעמדתו והתרחבו גם

15 Wittrock, Philipp, "Duisburger Linke verbreitet Hetze gegen Israel", *Spiegel Online*, 27.4.2011. Retrieved on 19.8.2014 from <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/antisemitisches-flugblatt-duisburger-linke-verbreitet-hetze-gegen-israel-a-759367.html>

16 Die Linke, "Programm der Partei Die Linke", 10.2011, p.10. Retrieved on 20.8.2023 from <https://www.die-linke.de/partei/programm/>

הקשרים בין חברים במפלגה המאוחדת, בעיקר יוצאי מזרח גרמניה, ובין נציגי ישראל בגרמניה.

מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה (AfD)

אלטרנטיבה לגרמניה היא מפלגת ימין פופוליסטית שנוסדה באפריל 2013, כמה חודשים לפני הבחירות הפדרליות, לנוכח הביקורת הגוברת בגרמניה על חבילת הסיוע מטעם מדינות גוש האירו וקרבן המטבע הבין-לאומית במשבר יוון. עיקרי מצעה כללו התנגדות לגוש האירו ולחבילות הסיוע למדינות החלשות, להגירה ולחקיקה בנישואים חד-מיניים. המפלגה עברה אז כמעט את אחוז החסימה כאשר השיגה 4.7 אחוז מהקולות. היא צברה פופולריות רבה בעיקר במדינות המחוז של שטחי מזרח גרמניה לשעבר, וזכתה ביותר מעשרים אחוז מהקולות בבחירות לבתי הנבחרים שם (פרט לברלין) בשנים הבאות. לקראת הבחירות הפדרליות ב-2017 שילבה במצעה עמדה אנטי-מוסלמית וזכתה בהצלחה מסחררת כאשר השיגה 12.6 אחוז מן הקולות, וקיבלה ייצוג בפרלמנט הפדרלי. רבים בגרמניה ובעולם סבורים שזו מפלגת ימין קיצוני אף שמנהיגיה מכחישים כל קשר לאידיאולוגיה הנאצית, תומכים ביחסים עם ישראל ואפילו בהעברת שגרירות גרמניה בישראל לירושלים. עם זאת התבטאו כמה מחבריה בכמה הזדמנויות באופן שערורייתי על מלחמת העולם השנייה והשואה, ופלג מזרח גרמני שמונה כחמישית מתומכיה ומכונה ה"אגף", סווג על ידי השלטונות הפדרליים כאיום על הדמוקרטיה והושם במעקב.

לסיכום יודגש כי כל המפלגות אשר התמודדו בבחירות הכלליות בגרמניה ב-2021 ואשר היה להן סיכוי לפי משאלי דעת הקהל לייצוג בפרלמנט הפדרלי, מימין ומשמאל, ראו ביחסים המיוחדים עם ישראל עיקרון מנחה, אף שהתרגום המעשי שניתן לכך היה שונה ממפלגה למפלגה.